

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2022.16.25>

Скорейко В.В.

аспірант

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОГНІТИВНА ОЦІНКА ДОКАЗІВ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ (НА ПРИКЛАДІ ВПЛИВУ НЕДОПУСТИМИХ ДОКАЗІВ НА ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ ПРИСЯЖНИХ)

Вступ. Вектор реформування та подальшого розвитку судової системи спрямований на підвищення ефективності правосуддя, зокрема шляхом подальшого впровадження та розширення компетенції суду присяжних у кримінальному судочинстві. Безпосереднє залучення громадян до участі у здійсненні правосуддя є засобом підвищення довіри суспільства до судової гілки влади, додатковим інструментом громадського контролю за судовим розглядом і головне, конституційно закріпленим правом кожного пересічного громадянина.

Для того, щоб вердикт присяжних був правосудним, матеріали кримінальної справи повинні бути ретельно досліджені в ході судового розгляду, в результаті якого з безперечною має бути встановлено: чи мало місце кримінальне правопорушення, хто його вчинив, який ступінь провини та відповідальності підсудного. Основне завдання когнітивних процесів, що ведуть до ухвалення рішень присяжними – знайти рішення, яке задовольняє правове почуття справедливості. Таке чуттєве переконання утворюється під дією доказів, які пройшли випробовування «внутрішнім» неупередженим оцінюванням. Водночас в судовому засіданні важливо не лише оцінити весь необхідний доказовий матеріал, а й перевірити щодо його отримання в порядку, встановленому КПК України, тобто визначити допустимість доказів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Правове регулювання участі присяжних у кримінальному судочинстві знайшли відобра-

ження в наукових доробках А. Б. Войнарович, І. В. Гловюк, Н. А. Гураленко, С.О. Іваницького, О. В. Капліної, Р. О. Куйбіди, О. П. Кучинської, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, Т. С. Нешик, В. О. Попелюшка, С. В. Прилуцького, О. Б. Прокopenка, В. М. Тернавської, В. М. Тертишника, О. К. Черновського, В. М. Щерби та ін.

Мета дослідження. Дослідити особливості когнітивної оцінки доказів у суді присяжних; визначити фактори, що впливають на ухвалення рішення присяжними засідателями; на підставі проведеного дослідження охарактеризувати особливості та наслідки впливу недопустимих доказів на формування внутрішнього переконання присяжних.

Виклад основного матеріалу. Процес доказування та доказових процедур за участю присяжних засідателів характеризується особливостями в правозастосовному плані. Головна з них полягає в суб'єктивному складі судового процесу, оскільки незалежним арбітром виступає не тільки суддя, а й колегія присяжних засідателів, правомочна виносити вердикт – рішення про винуватість або невинуватість підсудного. Аналізуючи теоретичні, законодавчі та прикладні питання щодо запровадження та реалізації інституту кримінальних проваджень у суді присяжних В. М. Щерба, О. О. Юхно визначають суд присяжних як незалежну від суддів колегію обраних громадян, які внаслідок своєї обізнаності з умовами місцевого побуту, специфіки життя всіх тих суспільних прошарків, які вони представляють, покликані вирішувати в суді питання наявності вини по факту вчи-

неного злочину чи її відсутності та виносити справедливий вирок [8, С. 17].

До складу присяжних можуть належати особи різного віку, статі, професії та релігії. Сила доведення може бути різною для різних людей, які не переконуються одними й тими самими доводами. Для того, щоб оцінка доказів досягла ступеня об'єктивності, треба, щоб вона була здійснена значною кількістю оцінювачів, які розглядають та їх аргументують із різних точок зору. Колегія присяжних складається з громадян різного віку, поглядів і переконань, які зазвичай при ухваленні рішення керуються життєвим досвідом та почуттям справедливості.

Порівняно зі звичайною формою судочинства суд присяжних має більшу колегіальність і незалежність від вузьковідомчих міркувань, стимулює змагальність кримінального процесу, зменшує ризик зловживань та сваволі при здійсненні правосуддя. До того ж не проста процесуальна форма організації та діяльності суду присяжних ускладнює розповсюдження елементів формалізму в судовій системі.

У свідомості часто превалює уявлення про те, що суд присяжних характеризується такою процесуальною специфікою: об'єктивність, мотивація суспільного обов'язку, низький ступінь особистісної зацікавленості у ході ухвалення групового рішення при винесенні вердикту. Доказування в суді за участі присяжних засідателів відрізняється від теорії формальних доведень. Остання побудована за законами формальної логіки, оперує фактами, ґрунтується на раціональному пізнанні. Її атрибутивними ознаками є процедури диференціації, узагальнення, інтеграції, послідовність, понятійність, рефлексивність, логічна переконливість, системність, дискурсивність, критичність, обґрунтованість, емансипація думки й апеляція до розуму всупереч показанням почуттів. Водночас найважливішим принципом для отримання достовірного знання виступає рефлексивний самоконтроль свідомості, аби виключити суб'єктивність пізнання.

Процес доказування за участі присяжних засідателів, навпаки, характеризується ірраціональною природою, тобто у цьому процесі набувають значення почуття, інтуїція. Якщо професійні судді є активними учасниками формування індивідуального обґрунтованого уявлення про винуватість або невинуватість підсудного, основу якого складає досвід вирішення типових ситуацій, що характеризуються причинно-наслідковою логікою розвитку й типовими варіантами кульмінації, то присяжні засідателі в процесі доказування в більшості випадків керуються своїм емоційно-оціночним ставленням до самого кримінального правопорушення, учасників процесу, головуючого судді. Незважаючи на те, що законодавець визнає присяжних повноправними суб'єктами вільної оцінки доказів, як правило, вони не володіють в повному обсязі поняттями «допустимість», «достовірність», «належність» доказів, властивих професійним юристам.

Процес формування внутрішнього переконання у присяжних засідателів більш емоційно забарвлений. Не будучи юристами, при оцінці доказів присяжні засідателі керуються не стільки нормами закону, скільки нормами моралі, власним досвідом. Їм притаманне побоювання прийняти помилкове рішення, вони більш здатні співчувати, співпереживати потребам людей, відчувати особисту відповідальність у процесі прийняття розумного рішення, проявляючи свою добросовісність, розум, справедливість.

Оскільки суд присяжних постає кульмінацією розвитку змагального типу кримінального судочинства, не можна не погодитися з думкою тих авторів, які вважають, що у формуванні внутрішнього переконання присяжних безпосереднє, першорядне значення має як інтуїтивне, художнє сприйняття доводів, так і вплив їх інтерпретації сторонами судового змагання. Тому від державного обвинувача й захисника вимагається як володіння логікою, знання юриспруденції, так й артистизм, здатність апелювати не тільки до розуму, а й до емоцій присяжних.

Вердикт колегії присяжних може являти собою варіант рішення, прийнятого в ситуації здійснення прямого або опосередкованого психологічного впливу з боку учасників судового розгляду. Переслідуючи свої процесуальні інтереси, сторони обвинувачення й захисту схильні акумулювати і на практиці реалізувати досить розмаїті варіанти здійснення впливу на присяжних. Обидві сторони під час судового процесу намагаються сформуванню у присяжних саме те ставлення до підсудного, яке відповідає позиції, яку вони займають. Здебільшого вони стараються вплинути на колегію присяжних через систему психологічних прийомів, що формують упередження присяжних у ставленні до підсудного.

Багато в чому приховуючи обставини, що мають юридичне значення для правильної кваліфікації та правової оцінки скоєного діяння, підсудні прагнуть викликати певні переживання, почуття, емоції, настрої у представників суду присяжних. Їх невербальні й вербальні характеристики поведінки можуть бути елементами реалізації заздалегідь підготовленої, стратегічно і тактично вивіреної поведінки, націленої на пробудження невинного співчуття та милосердя. В цьому випадку підсудний сприймається як жертва сприятливих обставин, випадку. Важливий і той аспект, що підсудні бажають перекласти відповідальність на інших осіб, які мають опосередковане відношення до аналізованих ситуацій, вдаючись до підкреслення негативних рис їх характеру, асоціальних поведінкових проявів.

Фактором посилення засвоєння присяжними засідателями наданої їм інформації може виступати так звана «шокуюча інформація», що характеризується наявністю стану емоційного збудження присяжних, зниження критичного осмислення обставин справи й вироблення параметрів, сприяючих знаходженню відповідей на поставлені питання. В цьому процесі відбувається активізація внутрішньої пошукової активності, націленої

стороною обвинувачення на ідентифікацію підсудного зі злочинцем. Водночас почуттєво-емоційний вплив являє собою активне втручання не тільки у сферу емоційних переживань індивіда, а й викривлення ціннісно-сміслових уявлень.

Результатом такого психологічного впливу на присяжних засідателів може бути виникнення упередженості по відношенню до підсудного, оскільки в своїй суб'єктивній реальності вони вже склали картину того, що відбулося, й ідентифікували винного. Навіть якщо головуючий у судовому засіданні вкаже, що присяжні не вправі акцентувати свою увагу на виниклих переживаннях, почуттях та емоціях, а тільки на тому, що має доказове значення, то це буде ще одним нагадуванням саме про такі почуття й емоції, які відчували присяжні та які їм необхідно автоматично забути за вказівкою головуючого. Видається сумнівною можливість автоматизації психічної діяльності за вказівкою, а відокремлення почуттів та емоцій від логіки і фактів не є тривіальним завданням навіть у побутовому спілкуванні.

Очевидне намагання формування думки присяжних може виражатися в здатності представників сторін використовувати в ході судового засідання завуальовані форми мовного впливу, дотримуючись при цьому установлених законом норм.

Фактор аудиторії з її готовністю сприймати повідомлення як довід на користь певної позиції є ключовою складовою умовою в розумінні природи формування переконання присяжних. Для того щоб змусити дану аудиторію в даному місці та часі повірити ораторові, треба знати її. У судовій промові за участю присяжних засідателів поряд із наведенням фактичних даних не менш важливою складовою є використання усталених висловів, формул, в яких втілена згода аудиторії [2, С. 277]. Важливими моментами у цьому процесі є композиція питання, манера ведення допиту, мова тіла, які формують образ аргументатора як людини щирої та порядної, яка прагне встановити істину, або,

навпаки, як людини, якій не варто довіряти. Крім того, вплив психолінгвістичних, емоційних факторів можна реципіювати також у такому: ніщо так не впливає на розум присяжних, як результат їхнього власного дослідження, відкриття зроблені ними самими, завжди справлять на них найбільше враження і часто аж до ігнорування суперечливого факту у справі. Аргументація позиції сторони серед присяжних здійснюється через апелювання до усталених висловів, і навіть, стійких стереотипів (народний фольклор – прислів'я, приповідки, приказки).

В умовах, коли судовий процес постає специфічною формою конструювання правової реальності з матеріалу двох версій подій, які намагаються відстояти протилежні сторони, винесення присяжними вердикту нерідко стає залежним від юридичної мови й результату судового розгляду. Факт останнього значно зростає в правовому дискурсі, у суперечці стосовно прав та обов'язків, у моментах переконання у своїй правоті або невинуватості. Іншими словами, в суді присяжних будь-який доказ може бути заплямований сумнівами в його правдоподібності й спростований засобами риторичного переконання. Суть судового доказування де-юре визначається як дискурсивна боротьба інтерпретацій за смисл тексту закону, а судження про достовірності виносяться присяжними за загальним враженням у результаті використання прийомів еристики, тобто психологічних прийомів.

Основна увага присяжних переважно звернена на питання про факт як явище об'єктивної реальності, події, дії, що мали місце в минулому. Зокрема, обвинувачення та захист у своїх промовах завжди намагатимуться переконати присяжних у винуватості чи невинуватості підсудного і, як результат, акцент у більшості випадків буде робитися на аргументах, спрямованих на особу, ніж на аргументах, які стосуються суті суперечки. В умовах, коли доказування починає набувати конвенціонального характеру, а формування внутрішнього переконання присяжних

залежати від моводіяльності та фігур мови, основне питання, на яке звертається увага, – це не стільки питання права, скільки питання факту. Акцентуючи увагу на особливостях суду присяжних на сучасному етапі розвитку в Україні, В.Г. Шишленко зазначає, що «присяжні засідателі представляють собою незалежну від судів колегію, покликану вирішувати в суді питання факту [7].

Водночас не зрозуміло у зв'язку із цим, як бути з тим, що стрижневе питання, яке постає перед суддею та присяжними, полягає в намаганні встановити точну відповідність своїх висновків обставинам конкретного випадку, що розглядається, а правда факту має стати тотожною умові встановлення істини в судовій справі [5, С. 45–46]. Очевидно, що досягти цього виявляється надскладним завданням. Це зумовлюється непоодинокими випадками, коли певні відомості об'єктивно не піддаються істинному відтворенню або коли деякі обставини, які безпосередньо спрямовують на правильне вирішення справи, приховані учасниками судового розгляду, в результаті подання ними лише тих доказів, що вигідні для них у світлі їхніх вимог і заперечень. Долання таких труднощів під силу лише спеціалісту, який є фахівцем своєї справи та знає ази юридичної професії. Атрибутивні ознаки такої кваліфікації – належний рівень фахової підготовки, який неминуче позначається на вмінні оперувати правовими поняттями, орієнтуватись у законодавстві, застосовувати логіко-прагматичні прийоми юридичної аргументації, здійснювати процедури кваліфікації злочинів. Лише у такому разі формується судження з приводу фактичної сторони справи, а також встановлюються логічні, об'єктивно наявні зв'язки між фактами і нормами права. Встановлення істинності фактичних обставин справи включає момент їх правової оцінки з точки зору наявності певних властивостей визначених нормою права. Таким чином, виникає потреба в адекватній юридичній кваліфікації встановленої фактичної основи справи, сутність якої полягає в підведенні конкретного життєвого

випадку під загальні вимоги, які містяться у правовій нормі.

Раціоналізація процесу юридичної кваліфікації сприяє дедалі більшому відокремленню судової діяльності від ірраціональних систем знання та ставленню до суду як до інстанції, що базується не на ритуальній риторичі та аргументації, а раціональному підґрунті, закладеному у вмінні застосування процесуального права судом і особами, які беруть участь у справі. Головне, що відображає методологію такого процесу – вибрати «точку ставлення» для відповідних конкретних обставин, причому виходячи з чинних правових норм. Відповідно, коло фактів може бути правильно встановлено лише за умови, якщо відоме їхнє юридичне значення, при винесенні судового рішення важливо зробити акцент на зв'язках відповідності фактичних даних у конкретній справі наявній нормі права. У рамках такої практичної парадигми, встановлення фактичної і юридичної основи справи – процес єдиний, і такі дії у правозастосовному процесі дуже близькі, взаємно переплітаються і навіть зумовлюють одна одну. Зокрема, як зазначає К. Шеппель, «юристам для їх професійного відображення дійсності важливо знати не лише факти, опис конкретної події, але й юридичне значення цього опису» [9]. Як впливає з вищенаведених тверджень, служитель Феміди має не лише сформулювати судження з приводу фактичної сторони справи, він повинен встановити та сформулювати логічні, об'єктивно наявні зв'язки між фактами і нормами права. Дослідження фактичних обставин справи включає момент їх правової оцінки з точки зору наявності певних властивостей визначених нормою права. Відповідно умовою правової оцінки фактів стає їхня юридична кваліфікація. Таким чином, виникає потреба в адекватній юридичній кваліфікації встановленої фактичної основи справи.

З огляду на те, що до компетенції присяжних засідателів входять питання дослідження й оцінки фактичних обставин справи, чи можна стверджувати, що це не правові питання, а

саме елементи кримінально-процесуального поняття – доказування? Видається, що ні. До того ж сутністю головної проблеми судового слідства, яку сприймають присяжні засідателі, є процесуальне поняття винуватості або невинуватості підсудного. Звичайно, від присяжних засідателів не вимагається використання, не кажучи вже про знання юриспруденції, юридичних правил доказування з його структурними елементами. Однак першочергово перед присяжними засідателями ставиться питання про кримінально-процесуальну доведеність події злочину й винуватості підсудного.

Керуючись тим, що у багатьох випадках поділ на факт і право неможливий: чимало кримінальних правопорушень, де не можна міркувати про факт не розмірковуючи про право, або де навпаки, не можна визнати вину без можливості досягнути фактичну сторону справи, український законодавець обрав модель спільної колегії професійних судів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і права. Підтримуючи підхід вітчизняного правотворця з огляду на його відповідність завданням правосуддя, І. Волоско констатує: «вимога чіткого розмежування питань факту і питань права практично не здійснена». В якості доводу авторка називає тріаду питань, які підлягають вирішенню колегією присяжних засідателів, де кожне з поставлених питань є одночасно і питанням факту, і питанням права. Що таке «відповідне діяння», як не конкретний злочин, передбачений законом, і як вирішити, чи мало воно місце і вчинив його обвинувачений, якщо не шляхом зіставлення скоєного з ознаками конкретного складу злочину? [1, С. 165]

Як ми вже зауважували, особливістю оцінки доказів присяжними засідателями є те, що вони не мають відповідних знань та досвіду оцінки доказів. Їх внутрішнє переконання меншою мірою ґрунтується на правовій ідеології. Будучи в більшості випадків «суддями факту», без спеціальних правових знань, присяжні засідателі не завжди мають можливість розібратися в юридичних проблемах, унаслі-

док чого може бути створена ситуація, коли помилка у змісті або оцінці правової ситуації приведе до помилки і в оцінці факту. У зв'язку із цим виникає питання про те, чи дійсно суд присяжних настільки ефективний, адже судові рішення як акт правосуддя повинно бути законним, обґрунтованим, умотивованим, ґрунтуватися на доведених об'єктивних обставинах, а не на здогадках та інтуїції. Присяжному, який не має відповідної освіти важко надати правильну кваліфікацію вчиненому діянню. Саме з цієї причини в кримінально-процесуальному законодавстві деяких держав, наприклад США, міститься заборона на розгляд питання про недопустимість доказів у присутності присяжних засідателів. Вважається, що припис, згідно з яким слухання про допустимість доказів в усіх випадках повинні проводитися без присяжних і така заборона позитивно позначається на установленні істини присяжними засідателями. Як особливість оцінки доказів у суді за участі присяжних засідателів з точки зору допустимості береться за основу правило про «несправедливе упередження. Не будучи юристами, присяжні засідателі не можуть зробити висновок про законність джерела, способу, методів і прийомів отримання та форми закріплення фактичних даних. Відповідно вважається, що дослідження подібних питань може відвести присяжних засідателів від розумового процесу з пошуку істини про наявність злочинної дії, скоєння цієї дії саме підсудним, винуватості підсудного в скоєнні злочину.

З метою вивчення впливу недопустимих доказів на формування внутрішнього переконання присяжних нами було проведено науково-практичне дослідження, під час якого попросили громадян України, які відповідають вимогам ч. 1 та ч. 2 ст. 61 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», сформулювати своє рішення за умовами наступної задачі, фабула якої взята з єдиного державного реєстру судових рішень з вироку одного із загальних судів України за 2014 рік. Окрім судового рішення, присяжним було запропоновано вказати рівень своєї упевненості у винувато-

сті особи за 10-бальною шкалою, де 1 – мінімальна впевненість, 10 – максимальна.

Під час проведення дослідження потенційних присяжних було поділено на три умовні групи. Першій групі було запропоновано прийняти рішення в такій ситуації: громадянин Василенко 30 грудня 2014 року у вечірній час після вживання алкогольних напоїв прийшов до будинку, де мешкали його знайомі Петренко, 1942 року народження, зі своєю співмешканкою Іваненко, 1958 року народження. Під час розмови між Василенко та Петренко виникла суперечка, в результаті якої обвинувачений відчув неприязнь до Петренка, на ґрунті якої у нього виник злочинний намір на вбивство останнього. Знаходячись на території вказаного домоволодіння, Василенко взяв металевий предмет – колун і, утримуючи його у руці, будучи в стані алкогольного сп'яніння, навмисно, з метою протиправного заподіяння смерті іншій особі, завдав не менше 8 ударів у ділянку голови Петренка, заподіявши потерпілому відкрити черепно-мозкову травму: вдавнені переломи кісток склепіння та основи черепа, забій-розтрусення речовини головного мозку, множинні пошкодження твердої мозкової оболонки, забиті рани центру тім'яно-потилочної ділянки, лівої тім'яної ділянки, лобової ділянки справа, в проєкції правої надбрівної дуги, лобової ділянки зліва, масивні синці повік обох очей із переходом на виличні ділянки та ділянки щік; крововилив під м'які мозкові оболонки; набряк головного мозку, від чого смерть Петренка настала на місці. Василенко зізнався у скоєнні цього злочину.

На розгляд другої групи була запропонована ідентична задача, в умови якої введено недопустимий доказ – Василенко зізнався у скоєнні даного тяжкого злочину внаслідок побиття його працівниками міліції.

Третя група присяжних працювала з варіантом другої групи, доповненим інструкцією про те, що це зізнання, відповідно до ст. 87 КПК України є недопустимим доказом і ви не повинні його враховувати.

За результатами опрацювання первинних даних було отримано такі результати.

У першому варіанті, який є базовим та контрольним, потенційні присяжні призначали такі покарання та вказували такий рівень впевненості у винуватості Василенка:

чоловіки	13,6 років позбавлення волі; 20% – довічне позбавлення волі (далі ДПВ); рівень впевненості у винуватості Василенка – 8,92 (4% вказали впевненість – 0)
жінки	13,3 років позбавлення волі; 6,9% – ДПВ; рівень впевненості у винуватості Василенка – 8,6

Друга група присяжних, яка працювала з недопустимим доказом, показала такі результати:

чоловіки	12,3 років позбавлення волі; 0% – ДПВ; рівень впевненості у винуватості Василенка – 8,8; 27,8% присяжних вказали на недопустимий доказ
жінки	12,6 років позбавлення волі; 0% – ДПВ; рівень впевненості – 8,4; 7% вказали на недопустимий доказ

Враховуючи вищевказане, можна констатувати, що недопустимий доказ зменшив тяжкість призначуваного присяжними покарання у вигляді позбавлення волі на 1,3 року в присяжних-чоловіків та 0,6 року в присяжних-жінок, повністю зникло покарання у вигляді довічного позбавлення волі, хоча рівень впевненості у винуватості Василенка майже не зазнав змін – 0,12 та 0,2 відповідно. При цьому майже третина чоловіків – 27,8 % – вказали на недопустимий доказ, тоді як лише 7% жінок помітили та вказали на цей доказ, хоча він був очевидним та зрозумілим навіть для пересічного громадянина (зізнання внаслідок побиття обвинуваченого працівниками міліції).

Третя група присяжних, яка вивчала варіант із недопустимим доказом, але вже з інструкцією про те, що це зізнання внаслідок ст. 87 КПК України є недопустимим доказом, а тому його не слід враховувати, прийняла такі рішення:

чоловіки	12,1 років позбавлення волі; 10,7% – ДПВ; рівень впевненості – 7,9; 7% вказали на недопустимий доказ
жінки	10,8 років позбавлення волі; 0% – ДПВ; рівень впевненості – 9; 5,9% вказали на недопустимий доказ

Висновки. Окреслення недопустимого доказу разом з вказівкою про неможливість його враховувати привели до чергового зменшення тяжкості покарання – на 0,2 року та 1,8 року в чоловіків та жінок відповідно. 10,7% чоловіків призначили довічне позбавлення волі, рівень впевненості зазнав суттєвішого зниження у чоловіків – на 0,9 та підвищення у жінок – на 0,6 у порівнянні з варіантом без інструктажу. При цьому лише 7% чоловіків та 5,9% жінок вказали на умову недопустимості доказу. До того ж інструктаж, який був покликаний знівелювати вплив недопустимого доказу, призвів до увімкнення психологічного опору в третьої групи присяжних та спровокував протилежний очікуваному результат.

У порівнянні з базовим варіантом змодельованої ситуації умова недопустимості доказу разом з інструктажем спричинили до зменшення тяжкості призначуваного чоловіками-присяжними покарання на 1,5 року та 2,5 року – присяжними-жінками, виключення такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, повністю у жінок, а 10,7% чоловіків у випадку з інструктажем повернулися до даного виду покарання, впевненість у винуватості Василенка серед чоловіків впала на 1,02, у жінок – 2,7; зникли 4% присяжних-чоловіків, які в першому варіанті констатували повну відсутність упевненості; інструктаж зменшив кількість чоловіків, які вказали на недопустимий доказ, – на 20,8%, жінок – на 1,1%.

Враховуючи все вищесказане, можна констатувати, що в цілому колегія присяжних у процесі прийняття рішень керувалася дещо іншими параметрами оцінки розгляданого доказу, ніж професійні суди. Суб'єктивні фактори, що впливають на ухвалення рішення присяжними засідателями, порівняно з факторами, що лежать в основі висновків професійних судів, різняться підходами до оцінки отриманої інформації. Викривлене висвітлення недопустимих доказів, і як наслідок можливі помилки, допущені в ході розгляду справи в залі суду, вираження упередженого

ставлення до досліджених доказів стають причиною відступу від принципу безсторонності. До того ж напрацьовані правові механізми нехтування недопустимими доказами не враховують особливостей когнітивної системи свідомості, коли, один раз сприйнявши недопустимий доказ, людина не спроможна його забути. Такий доказ продовжує впливати на процес прийняття рішення, хоча процесуальні механізми та гарантії, покликані знівелювати його вплив, виконуються належно.

Задля недопущення колегією присяжних засідателів помилок пов'язаних зі здійсненням аналізу фактичних обставин ситуацій, що мають юридичне значення, у вигляді засудження невинуватого й виправдання правопорушника, процесуальні механізми, спрямовані на усунення впливу недопустимих доказів мають бути вдо-

сконалені. Ступінь усвідомленості присяжних про досліджувані докази та правила їх оцінки повинні становити когнітивні умови подолання формування в них необхідної переконаності. В теперішній час відбір кандидатів у присяжні засідателі не включає в себе психологічні критерії оцінки. Щоб запобігти прийняттю помилкових рішень колегією присяжних, їх необхідно підготувати до протистояння психологічному тиску з протилежних сторін, навчити вмінню протидіяти маніпулюванню. Доцільно до участі в судовому процесі дати представникам колегії присяжних основи психологічних знань. Важливо особливу увагу приділити основам емоційної стійкості індивіда, агресивності, ригідності у сферах міжособистісних взаємин і вирішення складних ситуацій у професійній правовій діяльності.

Анотація

У статті охарактеризована когнітивна оцінка доказів у суді присяжних, а також визначено фактори, що впливають на формування внутрішнього переконання та ухвалення рішення присяжними засідателями. Визначено переваги функціонування суду присяжних, порівняно зі звичайною формою судочинства, зокрема, більша колегіальність і незалежність від вузьководомчих міркувань, стимулювання змагальності кримінального процесу, зменшення ризику зловживань та сваволі при здійсненні правосуддя.

Акцентується увага на ідеї інтегрованої оцінки доказів у суді присяжних, у якій, крім суто юридичних, нормативних механізмів, детермінованих специфікою самої суддівської діяльності, діють також механізми ненормативні, зумовлені гносеологічними і психологічними особливостями присяжних. Зауважено, що процес формування внутрішнього переконання у присяжних, порівняно із професійними суддями, більш емоційно забарвлений. Не будучи юристами, при оцінці доказів присяжні засідателі керуються не стільки нормами закону, скільки нормами моралі, власним досвідом. Зазначено, що оскільки суд присяжних постає кульмінацією розвитку змагального типу кримінального судочинства, когнітивна оцінка доказів присяжними залежна від пояснень різних, часто протилежних точок зору сторін, їх інтерпретацій переконань у своїй правоті й невинуватості. Вердикт колегії присяжних може являти собою варіант рішення, прийнятого в ситуації здійснення прямого або опосередкованого психологічного впливу з боку учасників судового розгляду. Результатом такого психологічного впливу на присяжних засідателів може бути виникнення упередженості по відношенню до підсудного. Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення та удосконалення процесуальних механізмів, спрямованих на усунення впливу недопустимих доказів з метою недопущення колегією присяжних помилок пов'язаних зі здійсненням аналізу фактичних обставин ситуацій, що мають юридичне значення.

Ключові слова: доказування, оцінка доказів, недопустимість доказів, кримінальне судочинство, суд присяжних, внутрішнє переконання суді та присяжних засідателів, юридична кваліфікація, юридична психологія.

Skoreyko V.V. Cognitive assessment of evidence by a jury (on the example of the influence of inadmissible evidence on the formation of the internal conviction of jurors)

The article describes the cognitive evaluation of evidence in a jury trial, and also identifies factors affecting the formation of internal conviction and decision-making by jurors. The advantages of the functioning of the jury court, compared to the usual form of judicial proceedings, have been determined. Attention is focused on the idea of an integrated evaluation of evidence in a jury trial, in which, in addition to purely legal, normative mechanisms determined by the specifics of the judicial activity itself, there are also non-normative mechanisms conditioned by the epistemological and psychological characteristics of the jury. It is noted that the process of formation of internal conviction in jurors, compared to professional judges, is more emotionally colored. Not being lawyers, when evaluating evidence, jurors are guided not so much by the norms of the law, but by the norms of morality and their own experience. It is noted that since the jury trial is the culmination of the development of the adversarial type of criminal justice, the cognitive evaluation of evidence by the jury depends on the explanations of the different, often opposing points of view of the parties, their interpretations of their beliefs in their rightness and innocence.

The verdict of the jury can be a variant of the decision made in the situation of direct or indirect psychological influence on the part of the participants in the trial. The result of such psychological influence on jurors may be the emergence of bias towards the defendant. The need for legislative consolidation and improvement of procedural mechanisms aimed at eliminating the influence of inadmissible evidence in order to prevent the jury from making mistakes related to the analysis of the factual circumstances of situations that have legal significance is substantiated.

Key words: evidence, evaluation of evidence, inadmissibility of evidence, criminal proceedings, jury trial, inner conviction of the court and jurors, legal qualification, legal psychology.

Список використаних джерел:

1. Волоско І. Дослідження доказів у суді присяжних. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 164–168.
2. Гураленко Н.А. Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 352 с.
3. Дільна З.Ф. Психологія присяжного при прийнятті ним судового рішення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридичні науки. 2018. Вип. 3. С. 211–221.
4. Завидняк В.І., Шильнікова А.О. Проблемні питання допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 360–362.
5. Капустинський В. А. Істина як важливий елемент розвитку судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 11 (51). С. 45–47.
6. Концулевич В.В., Берч С.С. Суд присяжних за англо-американською (класичною) моделлю: сутнісні ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 621–623.
7. Шишленко В. Г. Щодо удосконалення організації та діяльності суду присяжних в Україні. *Форум права*. 2013. № 1. С. 1200–1204 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_198.pdf.
8. Щерба В.М., Юхно О.О. Кримінальне провадження в суді присяжних : монографія. Харків : панов, 2018. 274 с.
9. Sheppele K. I. Facing Facts in Legal Interpretation. *Law and the Order of culture*. Berkeley : University of California Press, 1991. P. 42–77.